

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

УДК 340.2: 351.751

Вареня Наталія Михайлівна

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник

Національна академія Служби безпеки України

Вареня Наталья Михайловна

кандидат юридических наук, ведущий научный сотрудник

Национальная академия Службы безопасности Украины

Varenia Nataliia

PhD in Law, Leading Researcher

National Academy of Security Service of Ukraine

ORCID: 0000-0002-2797-197X

Шелудякова Наталія Андріївна

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної економіки

Державний університет економіки і технологій

Шелудякова Наталья Андреевна

кандидат исторических наук, доцент кафедры международной экономики

Государственный университет экономики и технологий

Sheludiakova Natalia

PhD in History, Associate Professor of the

Department of International Economics

State University of Economics and Technology

ORCID: 0000-0002-6721-8077

Рижов Ігор Миколайович

доктор юридичних наук, головний науковий співробітник

Національна академія Служби безпеки України

Рыжов Игорь Николаевич

*доктор юридических наук, главный научный сотрудник
Национальная академия Службы безопасности Украины*

Ryzhov Igor

*Doctor of Law, Chief Researcher
National Academy of Security Service of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-8009-5895

**ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА
ПРАВОВЫЕ СТАНДАРТЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА
LEGAL STANDARDS OF THE INFORMATION SOCIETY**

Анотація. Стаття присвячена аналізу сутності інформаційного суспільства та визначенню концептуальних характеристик його правових стандартів. Констатовано відсутність узгодженої наукової позиції теоретичного тлумачення поняття інформаційного суспільства. Згруповано наукові позиції у дві групи: перша група науковців позиціонує інформаційне суспільство вузько, шляхом узагальнення його з інформацією як основним ресурсом суспільної реальності. Інша група науковців розширюють поняття, вводячи до ключової ознаки ще низку додаткових. Підсумовано, що розглядуване суспільство відображає тенденцію нового витка еволюції розвитку світобудови цивілізованих народів, котрий пов'язаний з сучасним інформаційним і телекомунікаційним технологічним прогресом. Доведено, що правове регулювання відносин в інформаційному суспільстві покликано виробити основні стандарти для функціонування такого соціуму, створення належних умов для перебування людини в умовах такого суспільства. Пошук оптимальних засобів і методів правового регулювання не може бути простим і одностороннім, оскільки слід врахувати позитивні та негативні тенденції розвитку суспільства.

Вказано, що інформаційне суспільство може репрезентувати значні переваги для держави та окремого громадянина для захисту правових цінностей демократії, рівності, недискримінації. Розглянуто характеристику прояву правових стандартів інформаційного суспільства, зокрема це: трансформація усталених конституційних інститутів та зміна їх прояву; видозміна правової ідеології суспільства; колізійність національної практики та уніфікації міжнародних стандартів; розширення розуміння поняття «суб'єкт права»; поява цілої низки прав нового покоління або розширення елементного складу усталеної системи прав.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, новітні технології, інформаційні права, правові стандарти, правове регулювання, трансформація.*

Анотація. *Стаття посвячена аналізу сутності інформаційного общества и определению концептуальных характеристик его правовых стандартов. Рассмотрена характеристика проявления правовых стандартов информационного общества, в частности: трансформация установившихся конституционных институтов и изменение их проявления; видоизменение правовой идеологии общества; коллизийность национальной практики и унификации международных стандартов; расширение понимания понятия «субъект права»; появление целого ряда прав нового поколения или расширение элементного состава устоявшейся системы прав.*

Ключевые слова: *информационное общество, новые технологии, информационные права, правовые стандарты, правовое регулирование, трансформация.*

Summary. *The article is devoted to the analysis of the essence of the information society and the definition of the conceptual characteristics of its legal standards. The lack of a coordinated scientific position of the theoretical interpretation of the concept of information society is stated. Scientific positions are grouped into two groups: the first group of scientists positions the information society narrowly, by generalizing it with information as the main resource of social reality. Another group of scientists expand the concept, introducing a number of additional key features. It is concluded that the considered society reflects the tendency of a new round of evolution of the world development of civilized peoples, which is connected with modern information and telecommunication technological progress. It is proved that the legal regulation of relations in the information society is designed to develop basic standards for the functioning of such a society, the creation of appropriate conditions for a person to be in such a society. The search for optimal means and methods of legal regulation can not be simple and one-sided, as it is necessary to take into account the positive and negative trends in society. It is stated that the information society can represent significant benefits for the state and the individual citizen to protect the legal values of democracy, equality, non-discrimination. The characteristics of the manifestation of legal standards of the information society are considered, in particular: transformation of established constitutional institutions and change of their manifestation; modification of the legal ideology of society; conflict of national practice and unification of international standards; expanding the understanding of the concept of "subject of law"; the emergence of a number of new generation rights or the expansion of the elemental composition of an established system of rights.*

Key words: *information society, latest technologies, information rights, legal standards, legal regulation, transformation.*

Постановка проблеми. Розвиток правових відносин супроводжує правову реальність протягом поколінь. Обставини кожної історичної епохи є безпрецедентними. І, звичайно, вони такі ж особливі, наскільки кожен період історично унікальний. Сучасність характеризується розвитком науки і техніки, глобальний масштаб яких формує нову соціальну реальність – інформаційне суспільство. Соціальний розвиток людини з самого раннього етапу частково залежав від розвитку технологій та інститутів соціальної комунікації, проте інформаційні засоби і технології сучасного етапу мають всеохоплююче поширення, зачіпають всі сфери життя, тому саме сучасна постіндустріальна державність супроводжується інформаційним суспільним оновленням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування інформаційного суспільства та інформаційного права відображались у працях багатьох вчених, зокрема Б. Кормича, В. Райхера, Ю. Толстого, О. Іоффе, М. Шаргородського. Правову природу трансформації правової реальності узагальнено у різних аспектах такими науковцями як О. Романчук, П. Латковський, Т. Попович, А. Шаварин та інші. Проте залишається безліч невирішених та неузгоджених питань. Вказане зумовлене плинністю та інтенсивністю суспільних інформаційних відносин і появою нових технічних засобів та можливостей.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою наукового дослідження є репрезентація аналізу сутності інформаційного суспільства та визначення концептуальних характеристик його правових стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першочергово в межах цієї наукової статті слід узгодити теоретико-правове розуміння інформаційного суспільства.

Перша група науковців позиціонує інформаційне суспільство вузько, шляхом узагальнення його з інформацією як основним ресурсом

суспільної реальності. Ф Вебстер (Webster F.) вказує, що інформація стає сьогодні все більш центральною, настільки критичною, що вона відкриває новий тип суспільства, інформація стає основною відмінною рисою в наш час [1]. В. Мартін вважає, що інформаційне суспільство може бути визначається як суспільство, в якому якість життя, а також перспективи соціальних змін та економічний розвиток перебувають у зростаючій залежності про інформацію та її використання [2, с. 121].

Інша група науковців розширюють поняття, вводячи до ключової ознаки ще низку додаткових. Е. Трахтенгерц (Trakhtenherts E.) виділяє такі відмінні риси інформаційного суспільства як «зростаючу роль інформації та знань у суспільстві, зростання частки інформації комунікаційні продукти та послуги у валовому внутрішньому продукті, створення глобального інформаційного простору» [3, с. 17]. Згодом дослідники вказують, що характерними рисами інформаційного суспільства є: 1) проблеми інформаційної кризи; 2) надання пріоритету інформації, порівняно з іншими ресурси; 3) автоматизація генерації, зберігання, обробки та використання знань за допомогою найновіших інформаційних технологій; 4) інформаційні технології охоплюють глобальний масштаб [4, с.13].

Ми також долучаємося до широкого розуміння інформаційного суспільства, оскільки зводити функціонування суспільства як групи людей, які мають спільні інтереси і цінності тільки до інформації – особливого джерела комунікації та знань, є не цілком виправдано. Безумовно, що вказане може виступати основною ознакою такого суспільства, проте трансформації підлягають всі суспільні відносини в культурній, економічній, соціальній, національній, державно-будівній та інших сферах. Зміни мають комплексний характер і жодна галузь знань не залишається осторонь. Наприклад, розвиток біології, медицини і техніки зумовив появу низки питань, з поміж яких телемедицина, трансплантологія, сурогатне

материнство, генетичні медичні дослідження, клонування, евтаназія, і всі ці відносини охоплюються поняттям інформаційного суспільства та вимагають вирішення як у світлі медицини, так і етики і, безумовно, права.

Отож, розглядуване суспільство відображає новітню тенденцію нового витка еволюції розвитку світобудови цивілізованих народів, котрий пов'язаний з сучасними інформаційними і телекомунікаційними технологіями, новими потребами і новим способом життя.

Правове регулювання відносин в інформаційному суспільстві покликано виробити основні стандарти для функціонування такого соціуму, створення належних умов для перебування людини в умовах такого суспільства. Пошук оптимальних засобів і методів правового регулювання не може бути простим і одностороннім, оскільки слід врахувати позитивні та негативні тенденції розвитку суспільства. Новітні відносини створили непередбачувану зміну усталених правил. Однак проблема не тільки у трансформації, але й у невизначеності напрямку, вектору змін.

Інформаційне суспільство може репрезентувати значні переваги для держави та окремого громадянина для захисту правових цінностей демократії, рівності, недискримінації. Серед таких форм є електронне урядування, електронні адміністративні послуги, електронне голосування, електронна система освіти, електронний підпис, електронна комерція та багато інших. Впровадження інформаційного суспільства має підвищити ефективність державного управління шляхом спрощення комунікації між державою та населенням. «Щодо електронного уряду, цифровізація передбачає перетворення традиційних, бюрократичних та паперових процесів на цифрові платформи. У цьому контексті цифровізація розглядається як вдосконалена форма інновацій електронного урядування, яка переробляє фізичні процеси для підвищення ефективності та

результативності. Разом із тим, цифровізація сприяє просуванню демократії, прозорості, підзвітності та свободи» [5, с.40].

Поряд з цим інформаційне суспільство тягне ряд загроз. Так, сучасне українське суспільство характеризується наявністю особливих технологій провокації соціентальних і соціальних конфліктів. Ми змушені констатувати факти використання загроз терористичного характеру, у яких питому вагу вражаючого фактора складають нематеріальні активи (соціально-політичні, технологічні, інформаційні, фінансові тощо), які є наслідком ефективного використання інформаційно-інтелектуального капіталу держави (соціальної системи). Специфіка постіндустріального або інформаційного суспільства потребує зміни традиційних принципів забезпечення антитерористичної безпеки, особливого підходу до переформування моделей розвитку конкурентоспроможного військового та консіентального (гібридного) протистояння протиборчих сторін, передусім, у сфері ефективного управління соціально-інформаційними ресурсами та зміцнення їхнього переважного становища в загальній системі протидії загрозам та викликам [6].

Розглянемо характеристику прояву правових стандартів інформаційного суспільства. Нам вдалося виокремити наступні.

1. Трансформація усталених конституційних інститутів та зміна їх прояву. Про класичне суспільство науковці позиціонують, що у теоретизації суспільства суверенітет, національне громадянство та соціальне урядування лежать в його основі [7]. Практично всі ці парадигми інформаційне суспільство трансформує. Глобалізаційні виклики вказують на розмитість значення державного суверенітету, оскільки в інформаційному просторі держава та її інституції не можуть повною мірою забезпечити і захистити особу, жодна національна норма немає ключового впливу на розвиток інформаційних відносин. Щодо громадянства, то тут трансформації відбуваються в бік запровадження новітньої можливості, а

са́ме електронного резидентства, яке в системі законодавства визначено як «статус, який надає можливість іноземцю або особі без громадянства, яка досягла вісімнадцятирічного віку, отримувати кваліфіковані електронні довірчі послуги, електронні послуги, відкривати банківські рахунки в Україні» [8]. Щодо соціального урядування, то нова система «good government» передбачає не тільки демократизацію влади, але й її відкритість та доступність через впровадження засобів інформатизації.

2. Видозміна правової ідеології суспільства. Реалії сучасного соціокультурного процесу виявляють небезпеку тенденцій вільного вибору етичних домінант та орієнтирів. Нині спостерігається перехід до цільового раціонального типу суспільства дії, які можуть призвести до руйнування моральної бази цивілізації, порушення моральних і культурних основ поведінки людини. Філософсько-моральний релятивізм інформаційного суспільства передбачає відмову від класичних цінностей і норм, рівних прав і свободи існування різних форм, ідей, стилів і сенсів життя. Останнім часом зросла суб'єктивна інтерпретація навколишнього середовища. «Поняття віртуальної реальності застосовується до реальності когнітивних та соціальних моделей абстрактно» [9].

3. Колізійність національної практики та уніфікації міжнародних стандартів. Як нова сфера відносин, інформаційне право не може похвалитися значною кількістю міжнародних норм, проте певний структурований каркас вже існує. Зокрема, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства 2000 р., підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Генеральним Директоратом з питань інформаційного суспільства Європейської Комісії та Державним комітетом зв'язку та інформатизації України щодо розвитку інформаційного суспільства, Женевська декларація «Принципи побудови інформаційного суспільства» 2003 р. та Туніське зобов'язання «Другий етап усесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства» 2005 р. Однак стверджувати про те,

що імплементація міжнародних стандартів є повною, планомірною та неколізійною все ж не можна.

4. Розширення розуміння поняття «суб'єкт права». Справа в тому, що суб'єктом права виступає тепер не тільки фізична, юридична особа, держава тощо. Вибудовуються віртуальні відносини, які не завжди копіюють реальні. Віртуальне життя може мати передбачувані юридичні наслідки, а може і не мати таких. Важливим чинником в стандартах інформаційного суспільства виступає ідентифікація. У віртуальному просторі суб'єкт часто ховається за віртуальною особистістю або за цифровим псевдонімом, який може маскувати суб'єкта, при цьому ідентифікаційна IP-адреса далеко не завжди означає прив'язку до певного суб'єкта. Технічні засоби ідентифікації можуть дозволити створити юридичну фікцію або презумпцію певної особи, що не завжди дозволить остаточно ідентифікувати суб'єкта правовідносин.

5. Поява цілої низки прав нового покоління або розширення елементного складу усталеної системи прав. Одним з таких прав є право доступу до Інтернету, що включає «обов'язок держав забезпечити розвиток інформаційної інфраструктури та комунікацій; створити ринок, ціновий поріг якого зробить Інтернет-ресурси доступними; забезпечити свободу доступу до інформації на Інтернет-ресурсах у цілому або на конкретних веб-сайтах, за винятком окремих випадків» [10, с. 30].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Узагальнено наукові позиції національної правової доктрини щодо розуміння інформаційного суспільства та згруповано їх у дві групи: вузьке та розширене тлумачення. Мотивовано, що окрім первинної ознаки такого суспільства (інформація є основним ресурсом суспільної реальності) до нього слід включити низку додаткових: функціонування інформаційної економіки; генерація, зберігання, обробка та використання знань за допомогою найновіших інформаційних технологій; інформаційні технології набувають

глобального масштабу; вільний доступ до всіх інформаційних ресурсів тощо. Виокремлено сучасну характеристику прояву правових стандартів інформаційного суспільства: трансформація усталених конституційних інститутів та зміна їх прояву, зокрема суверенітету, громадянства та соціального урядування; видозміна правової ідеології суспільства через формування нової віртуальної реальності; колізійність національної практики та уніфікації міжнародних стандартів; розширення розуміння поняття «суб'єкт права»; поява цілої низки прав нового покоління або розширення елементного складу усталеної системи прав.

Література

1. Webster F. Theories of the Information Society (2th ed.). Routledge. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315867854> (дата звернення: 19.10.2021).
2. Мартин У. Дж. Информационное общество (Реферат) Теория и практика общественно-научной информации. Ежеквартальник. 1990. № 3. С. 115-123.
3. Trakhtenherts E. A. Komp'juternye metody realizatsyy ekonomycheskykh y unformatsyonnykh upravlencheskykh reshenyj. Tom 1. Metody y sredstva. M.: SYNTEH, 2009. 172 s.
4. Galitsin V., Suslov O., Samchenko N. Concept and characteristics of information society Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. праць. К. : КНЕУ, 2017. Вип. 94. С. 5-15.
5. Латковський П. П. Цифровізація та електронне урядування – ключ до реформ в Україні. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.

- (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021.Т. 2. С. 39-42.
6. Рижов І. М., Кудінов С. С., Романов М. С. Основи терорології. Навчальний посібник. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. 200 с.
 7. Garnham N. Information society theory as ideology (1st ed.). Routledge. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203622278> (дата звернення: 19.10.2021).
 8. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження та реалізації в Україні електронного резидентства: Постанова КМУ від 25 червня 2020 р. № 648 Офіційний вісник України від 11.08.2020. № 62, ст. 7.
 9. Chernikova V., Sergodeeva E., Gulyak I., Wiegel N. The concept "freedom" in a virtual reality of the information society Web of Conferences. 2019. vol. 72. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20197203003APPSCONF-2019> (дата звернення: 19.10.2021).
 10. Попович Т. П., Шаварин А. Т. Права людини, пов'язані з розвитком цифрових технологій: окремі аспекти Конституційно-правові академічні студії. 2020. Вип. 1. С. 30-36.

References

1. Webster, F. (2020). Theories of the Information Society (2th ed.). Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315867854> (Accessed 19.10.2021).
2. Martyn, U. (1990). Dzh. Ynformacyonnoe obshhestvo (Referat) Teoryja y praktyka obshhestvenno-nauchnoj ynformacyu. Ezhekvartal'nyk, 3, 115-123.

3. Trakhtenherts, E. A. (2009). Komp'uternye metody realizatsyy ekonomycheskykh y ynformatsyonnykh upravlencheskykh reshenyj. Tom 1. Metody y sredstva. M.: SYNTEH, 172 s.
4. Galitsin, V., Suslov, O., Samchenko, N. (2017). Concept and characteristics of information society. Modeljuvannja ta informacijni systemy v ekonomici: zb. nauk. pracj. K. : KNEU, 94, 5-15.
5. Latkovs'kyj, P. P. (2021). Cyfrovizacija ta elektronne urjaduvannja – kljuch do reform v Ukraini. Nauka ta suspiljne zhyttja Ukrainy v epokhu globalnykh vyklykiv ljudstva u cyfrovu eru (z naghody 30-richchja progholoshennja nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchja pryjnattja Konstytuciji Ukrainy) : u 2 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 21 trav. 2021 r.) Odesa : Vydavnychyj dim «Gheljvetyka», 2, 39-42.
6. Ryzhov, I. M., Kudinov, S. S., Romanov, M. S. (2020). Osnovy terorologhiji. Navchalnyj posibnyk. Ostrogh : Vydavnyctvo Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija», 200 s.
7. Garnham, N. (2020). Information society theory as ideology (1st ed.). Routledge. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203622278> (Accessed 19.10.2021).
8. Pro realizaciju eksperymentaljnogho proektu iz zaprovadzhennja ta realizaciji v Ukraini elektronnogho rezydentstva: Postanova KМУ vid 25 chervnja 2020 r. № 648 Oficijnyj visnyk Ukrainy vid 11.08.2020. № 62, st. 7.
9. Chernikova, V., Sergodeeva, E., Gulyak, I., Wiegel, N. (2019). The concept "freedom" in a virtual reality of the information society Web of Conferences, 72. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20197203003APPSCONF-2019> (Accessed 19.10.2021).

10. Popovych, T. P., Shavaryn, A. T. (2020). Prava ljudyny, pov'jazani z rozvytkom cyfrovykh tekhnologhij: okremi aspekty Konstytucijno-pravovi akademichni studiji, 1, 30-36.